

Instytut Pamięci Narodowej - Gdańsk

<https://gdansk.ipn.gov.pl/pl2/aktualnosci/147647,Czterdziesti-lat-temu-uchwalona-zostala-ustawa-z-31-lipca-1981-r-o-kontroli-publ.html>
27.04.2024, 04:05

Czterdzieści lat temu uchwalona została ustawa z 31 lipca 1981 r. o kontroli publikacji i widowisk

Zapoznaj się z materiałami archiwalnymi dotyczącymi cenzury zgromadzonymi w Oddziałowym Archiwum IPN w Gdańsku.

31 lipca bieżącego roku przypada czterdziesta rocznica uchwalenia ustawy o kontroli publikacji i widowisk. Miała ona ustawowo uregulować funkcjonowanie jednej z najważniejszych instytucji w PRL, jaką był Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk (wcześniej nosił nazwę: Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, GUKPPIW) i podległe mu placówki terenowe. Pod nazwą tą kryje się oczywiście instytucja w języku potocznym określana mianem cenzury.

Cenzura w PRL miała charakter prewencyjny, co oznaczało, że wszelkie rzeczy przeznaczone do publikacji i rozpowszechnienia wśród społeczeństwa musiały zostać zaakceptowane przez funkcjonariuszy komunistycznego państwa jeszcze przed ich publikacją. Wiązało się to niejednokrotnie z ingerencjami cenzorów w kontrolowane przez

nich teksty i innego rodzaju dzieła a także z możliwością całkowitego zakazu ich druku lub emisji. Co ciekawe, przez wiele lat teksty prasowe lub książki, które przeszły przez niemiłosierną maszynę GUKPPIW i dokonano w nich zmian żądanych przez państwo i rządzącą w nim partię komunistyczną, ukazywały się bez jakiegokolwiek zaznaczenia ingerencji cenzorskich. W związku z tym czytelnik zapoznając się np. z artykułem prasowym nie miał wiedzy na temat tego, w jak dużym stopniu jest on oryginalnym dziełem jego autora a na ile jest zmieniony pod naciskiem władz. Dlatego też cenzura została określona przez Stefana Kisielewskiego mianem „fabryki fałszywych tekstów” zajmującej się ich „kastrowaniem, przeinaczaniem czy usuwaniem w całości”.

Cenzorzy działali na podstawie tzw. zapisów, czyli wytycznych, które regulowały, o których zagadnieniach i osobach nie wolno pisać lub też można pisać jedynie za zgodą zainteresowanych czynników. Zalecenia te pracownicy GUKPPIW otrzymywali z różnych instytucji państwowych i instancji partyjnych. Generalnie rzecz ujmując „zapisy” utrzymywane były w tajemnicy przed społeczeństwem, lecz w 1977 r. część dokumentacji cenzury z lat 1974-1977 ujawnił były cenzor Tomasz Strzyżewski. Udał się on wówczas do Szwecji natomiast udostępnione przezeń materiały zostały opublikowane w tzw. drugim obiegu.

Wspomnieć warto w tym miejscu, że system ograniczania wolności słowa w PRL opierał się nie tylko na urzędach kontroli publikacji i widowisk i ich pracownikach. Ważnym czynnikiem była także kontrola tekstów na szczeblu np. danej redakcji, gdzie próbowano dociec, co może spotkać się z negatywną reakcją władz i w związku z tym, co z danego tekstu wyciąć a co zmienić tak, by „przeszło” przez cenzurę. Oprócz tego istniała autocenzura polegająca na tym, że pisarz lub dziennikarz sami ograniczali swą swobodę wypowiedzi, byle tylko udało się doprowadzić do publikacji dzieła.

Praktyka życia społecznego PRL stała w jaskrawej sprzeczności z postanowieniami jej konstytucji z 1952 r. W jej artykule 71 czytamy wszak: „Polska Rzeczpospolita Ludowa zapewnia obywatelom wolność słowa, druku, zgromadzeń i wieców, pochodów i manifestacji”. Tymczasem systemowe ograniczanie wolności słowa występowało od samego początku instalowania się władzy komunistycznej w Polsce. Na początku cenzura działała de facto bez należytej podstawy prawnej i dopiero 5 lipca 1946 r. to jest już po prawie dwuletnim jej funkcjonowaniu Krajowa Rada Narodowa uchwaliła dekret o powołaniu GUKPPIW, który to dokument nawiasem mówiąc liczy jedynie pół strony maszynopisu.

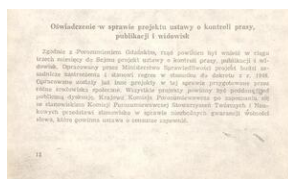
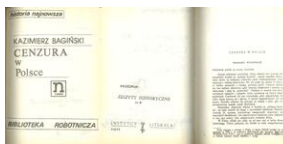
Przez kilka dziesięcioleci dziejów PRL cenzura funkcjonowała, choć czasami słyhać było głosy domagające się jej ograniczenia. Było tak np. na zebraniach Związku Literatów Polskich. Zagadnieniem braku w Polsce wolności słowa zajmowała się także rozwijająca się w drugiej połowie lat siedemdziesiątych opozycja antykomunistyczna. Podczas pamiętnego strajku w Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 r. kwestia ograniczenia cenzury była jednym z zagadnień omawianych podczas negocjacji między Międzyzakładowym Komitetem Strajkowym a Komisją Rządową. Nieco później okres tzw. „karnawału Solidarności” sprzyjał

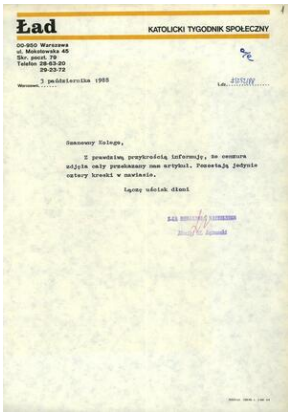
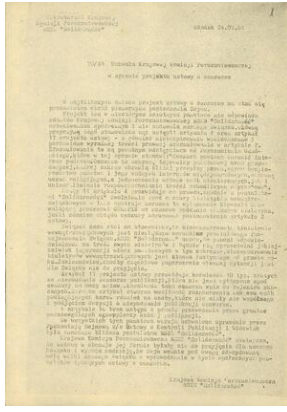
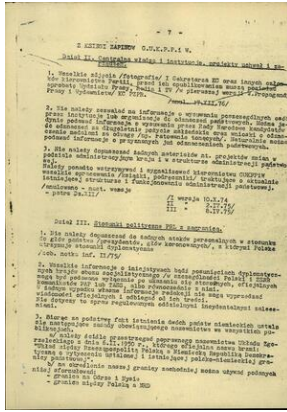
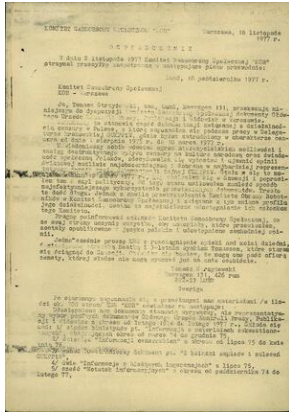
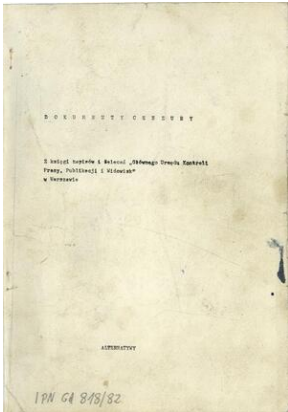
dyskusji na temat kształtu i roli cenzury w Polsce Ludowej. W końcu 31 lipca 1981 r. uchwalono ustawę o kontroli publikacji i widowisk. Wymieniała ona przypadki, w jakich uzasadniona była ingerencja cenzury oraz, co było pewnym novum, przewidywała możliwość zaskarżenia decyzji GUKPiW do Naczelnego Sądu Administracyjnego. Oprócz tego zapewniała prawo redakcji i innych podmiotów do zaznaczania ingerencji, choć w praktyce nie wszystkie z nich z tego prawa korzystały.

Do zniesienia cenzury instytucjonalnej oraz przywrócenia wolności słowa w Polsce doszło w wyniku zmian ustrojowych w naszym kraju. Stało się to na mocy uchwalonej 11 kwietnia 1990 r. ustawy o uchyleniu ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesieniu organów tej kontroli oraz o zmianie ustawy - prawo prasowe.

Poniżej zamieszczamy dotyczące cenzury i walki z nią materiały archiwalne zgromadzone w Oddziałowym Archiwum IPN w Gdańsku. Prawie wszystkie z nich są darami osób prywatnych. Oto lista darczyńców w kolejności alfabetycznej: Sławomir Fiodorow, Janusz Jachnicki, Arkadiusz Kazański, Karol Krementowski, Andrzej Laskowski, Piotr Płuszewski, Piotr Rydel, Janusz Szczygielski, Janusz Tołłoczko, Wiktor Usyk, Wiesław Walendziak, Janusz Walentynowicz. Jedynie zapis dźwiękowy występu Jacka Fedorowicza pochodzi z materiałów SB, lecz i w tym przypadku służba ta weszła w jego posiadanie drogą zarekwirowania działaczom opozycji antykomunistycznej.

Oprac. Sławomir Formella

PLIKI DO POBRANIA

- [Fragment występu satyrycznego Jacka Fedorowicza \(mp3, 7 MB\) 29.07.2021 08:17](#)
- [Fragment rozmowy delegacji rządowej z Międzyzakładowym Komitetem Strajkowym w Stoczni Gdańskiej im. Lenina w sierpniu 1980 r. \(mp3, 3.26 MB\) 29.07.2021 08:18](#)